

EGYMÁST GYŰLÖLŐ IKERPÁR

M Á T H É Á R O N

2001-ben, amikor a Terror Háza Múzeum állandó kiállításának összeállításában vettem részt az egyetemről frissen kikerült történészként, anyagot gyűjtöttünk a nyilaskeresztesekről. Ekkor került kezembe az 1940-es „nyilaskalendárium”, a Fiala Ferenc szerkesztette *Nyilas könyv*. A rengeteg illusztrációt, képanyagot tartalmazó kiadványt megmutattam egy nálam jóval idősebb és tájékozottabb értelmiséginek, mire megdöbbenve mondta: „Ez ugyanolyan, mint a kommunizmus!” A magyar történeti tudatból akkorra már kikopott a tény, hogy a magyarországi nemzetiszocialisták, tehát a nyilaskeresztesek, nemcsak hogy ugyanúgy „munkáspárt” voltak, mint a kommunisták, hanem még marxista gyökerekkel is rendelkeztek. A „munkáspárt” kifejezést azért tettem idézőjelbe, mivel sem a nemzetiszocialisták, sem pedig a kommunisták politikai programja nem az ipari munkások önszerveződéséről szólt valójában, hanem mindkét esetben egy-egy totális ideológiának az egész társadalomra való erőltetéséről. Ezen ideológiák történetesen nagyon sok elemükben hasonlítottak egymásra, de csak egy pontban különböztek lényegesen: ez pedig a programszerűen, eszmei alapon is vallott antiszemitizmus megléte vagy annak hiánya volt – gondolhatjuk ma, a 20. század közepének borzalmas tapasztalatai után. Céljaik megvalósításához azonban ugyanolyan készségekkel rendelkező párttagokra, aktivistákra számítottak, és a választásokon is hasonló demagógiával dolgoztak. Csakhogy a valóságban az első és legfontosabb különbség a *misztikum* és a történelem bevonása volt a hungarista ideológiába, a magát tudományosnak hirdető és a történelmet mint a kizsákmányolás történetét megbélyegző kommunizmussal szemben. Később azután a kommunista gyakorlatban is megtörtént a szükségszerű módosítás, és Sztálin alatt visszatértek a történelemhez.

NYILASKERESZTESEK ÉS KOMMUNISTÁK

Magyarországon az 1944 végétől meginduló szovjetizálás során kisajátított nyilvánosságban, majd a kommunista párt által uralt történetírás fő vonulatában szó sem lehetett arról, hogy a nyilasoknak és a kommunistáknak bármi közük is lehetett volna egymáshoz. Sőt, a nyilasok hatalomátvételét úgy állították be, mint a Horthy-rendszer logikus folytatását.¹ A két világháború közötti polgári rendszer és a nyilaskeresztes totális kísérlet egybemosása egyébként a mai napig érezhető hagyatékkal bír. Ez nem utolsósorban az 1956-ot „fasisztának” feltűntető törekvésnek is köszönhető, amely konstrukcióban az MSZMP

¹ Lásd bővebben: ROMSICS Ignác: A Horthy-rendszer jellege. Historiográfiái áttekintés. *Korunk*, 2012/11. és PAKSY Zoltán: A nemzetiszocialista mozgalmak megszerveződése, párt- és regionális struktúrája Magyarországon az 1930-as években. *Múltunk*, 2009/3.

ún. decemberi tézisei voltak az irányadóak a „Horthy-fasiszta ellenforradalomról”. A korabeli kiáltványok, a megtorlás során lefolytatott perek anyagai és a feldolgozások is mintegy természetesnek véve állították, hogy a forradalomban a nyilasok is részt vettek.²

A hivatalos állásponttól némileg eltérően a nyilasok mozgalmának kapcsolatát a munkássággal először Lackó Miklós említette 1966-ban, majd Ránki György 1976-os tanulmánya a budapesti választásokról hozott igen jelentős értelmezésbéli hangsúlyeltolódást – igaz, egyelőre csak a történetírás egyes áramlataiban.³ Ránki elvetette azt, hogy a nyilasság kifejezetten a középosztály mozgalma lett volna, de azt is, hogy explicit munkáspártként kellene rájuk tekinteni. Így fogalmazott: „Sikere abban rejlett, hogy a jobboldal jelszavait aktív, nagyon agresszív antikapitalista propagandával egészítette ki, mellyel magához vonzotta a munkásosztály egy kevésbé öntudatos szakképzetlen, bizonytalan gazdasági és társadalmi egzisztenciájú részét.”⁴ Ugyanebben az időszakban mutatták be a Kádár-rendszer öngazolásának monumentális (és egyúttal ügyesen hazug) tablóját, Bacsó Péter *A tanú* című filmszatíráját. Az 1969-ben elkészült, de tíz évig dobozban levő film készítésekor a kádári diktatúra mindenható kultúrpapája, Aczél György „az egyik legmegbízhatóbb elvtársat», Rényi Pétert, a Filmművészeti Tanács elnökét delegálta ideológiai »kommisszárnak« Bacsó mellé. Az ő hatására került a kisnyilas Csetneki figurája a forgatókönyvbe, hogy a film ne csak »balra csapjon».”⁵ Csetneki a főhősnek mindössze ennyit mond: „Én csak kisnyilas voltam Pelikán. Azoknak meg lett bocsájtva.” Ugyanakkor a kisnyilas szereplő egy irredentának vélt magyarnótát énekel (*Krasznahorka büszke vára*), így tehát sem itt, sem más jelentős alkotásban nem kerülhetett a szélesebb közönség elé a nyilasok valódi arca.

A kommunista diktatúra bukása után természetesen már lehetett szó a két mozgalom közötti azonosságokról. Első körben azonban nem a marxizmus felől a nyilasok felé vezető utak kerültek elő, hanem a Szálasi-féle nyilaspártból a Magyar Kommunista Pártba (MKP) való háború utáni belépés kérdése. Zinner Tibor 1992-ben írott *Árpád-sávós kommunisták* című tanulmányában röviden összefoglalta azt a taktikát, amellyel a kommunista párt felhasználta az egykori nyilas párttagokat.⁶ Idézte Rákosi Mátyás 1946. március 29-én az MKP III. kongresszusán tartott beszámolójának vonatkozó részét. A tagság gyarapodásáról szólva Rákosi kifejtette:

„Százegyrével léptek be hozzánk olyan tagok, akik gyakran még a legális munkásszervezetek életében sem vettek részt. Jöttek pártunkba, ha kisebb számmal is, olyan munkások és szegényparasztok, akiken kisebb vagy nagyobb mértékben fogott az ellenforradalom és a fasiszmus fertőző métélye. Az ilyen elemeket, akik közé az annyit emlegetett kisnyilasokat is sorolhatjuk, megfelelő ellenőrzés mellett és a demokrácia érdekében kifejtett, hosszasan tartó gyakorlati munkájuk közben kell kipróbálni. A legcsekélyebb engedményt sem szabad tenni azoknak a reakciós és fasiszta ideológiai maradványoknak, melyeket esetleg magukkal hoztak, mint az antiszemitizmus, sovinizmus, faji előítélet stb., de elő kell segíteni átnevelésüket. A javíthatatlanokat, visszaesőket pedig el kell távolítani gyorsan a pártunkból.”

A tanulmánynak az egyik legfontosabb mondanivalója, hogy Zinner az inter-nálási-népügyészségi-népbíró-sági adatok fényében arra jutott, hogy a kommunista párt az általa már akkor uralt hatóságokon és népbíró-ságokon keresztül „a kisnyilasok ügyét sajátos osztályszempontjai alapján minősítette,

a kommunista párt
felhasználta az
egykori nyilasokat

2 MÁTHÉ ÁRON: *Kommunista propaganda 1956-ról: a fasiszmus értelmezése és alkalmazása* = „A zászlót vinni kell”. In *memoriam Wittner Mária 1937–2022*. szerk. HAJAGOS Csaba, Magyar Patrióták Közössége, Bp. 2024.

3 LACKÓ MIKLÓS: *Nyilasok, nemzetiszocialisták 1935–1944*. Kossuth, Bp. 1966. és RÁNKI GYÖRGY: *Az 1939-es budapesti választások. Történelmi Szemle*, 1976/4.

4 RÁNKI: *I.m.* 629.

5 FAZEKAS ESZTER: „Az ember úgy is lehet bűnös, hogy nem is tud róla”. *Nemzeti Filmintézet*, 2019. május 14. <<https://nfi.hu/filmarchivum/hirek-1/az-ember-ugyis-lehet-bunos-hogy-nem-is-tud-rola.html>>

6 ZINNER TIBOR: *Árpád-sávós kommunisták. Rubicon*, 1992/10.

Zöld bolsevizmus –
A Nemzetiszocialista Magyar Párt –
Hungarista Mozgalom plakátjai
1938–39-ben

a felelősségre vonást – amennyire csak tehette – igyekezett elodázní”. A tanulmány emellett azért is fontos volt, mivel mintegy erre az írásra reagálva a folyóirat következő számában Borhi László egy igen izgalmas dokumentumot közölt. Az azt kísérő szövegben olvashatjuk, hogy „a tények legfeljebb mende-monda szintjén voltak ismertek a nagyközönség számára, olyan iratot azonban kevesen láttak, amely tanúsítaná, hogy a kommunista párt a kisnyilasok szervezésére törekedett. Az itt bemutatott dokumentum ennek a politikának tárgyi bizonyítéka.”⁷ A közölt dokumentum egy formanyomtatvány volt, amelyet még az Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnöke, Dálnoki Miklós Béla adott át az amerikai követnek, Schoenfeldnek. Megjegyzendő, hogy a dolog annyira közismert volt a háború után, hogy az amerikai követ már a dokumentum beszerzése előtt jelentette saját külügyminisztériumának, hogy a kommunisták megpróbálják megszerezni a volt nyilaskeresztesek („so-called small Nyilas”) támogatását.

Ez a dokumentum később, a Terror Háza Múzeum létrehozásánál Schmidt Mária főigazgatóasszony kezdeményezésére került be az állandó kiállítás anyagába, az „Átöltözés” terem adattáblájára. Nem tudjuk, hogy pontosan hány embert érintett. Halas Lajos, a kommunista párt magánhadserege, az R-Gárda parancsnoka a következőket mondta el: „Közvetlenül a felszabadulás után a kommunista pártszervek, pártszervezetek a volt nyilas székházakat foglalták le és sajátították ki, legtöbb esetben. Ezek az épületek tömve voltak fegyverrel, a nyilas pártszolgálat hátrahagyta egész arzenálját. Mit csináltak a mieink? Összeszedték szépen a fegyvereket. [...] A kommunisták sok tapasztalattal, szenvedéssel és mártírral a hátuk mögött óvatosak voltak, tudták, hogy a reakció erői nem nyugodtak bele a vereségbe, tudták, hogy készenlétben kell lenni, tudták, hogy a fegyverekre még szükség lehet.”⁸ Amit Halas nem említett meg, hogy nemcsak a fegyvereket szedték össze, hanem a dokumentumokat is, köztük az 1940-es névsorokat is. A helyismerettel rendelkező kommunista aktivisták azután könnyedén tudtak tájékozódni, hogy kit és hogyan lehet beszerezni, átcsábítani, megzsarolni.

Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy a sokat emlegetett kisnyilasok pusztán kényszerből álltak volna be a háború után a kommunista pártba. A korabeli naplókat, levelezéseket olvasva egészen más kép bontakozik ki. Az ostromot és az üldözéseket túlélő Fenyő Miksa már 1945. január 19-én hosszú bejegyzésben foglalkozott a kérdéssel: „A vezető tisztviselők már a vidám Németországban tevékenykednek, s aki ittmaradt, annak túlnyomó része vagy nyilas, vagy előkészítette a nyilas rezsimet. (Ami nyilván nem akadályozza meg az urakat abban, hogy ne jelentkezzenek annál a politikai pártnál, melyet éppen a legbefolyásosabbnak vélnék. Még ma.)” Később így folytatja aznapi bejegyzéseit: „S.-ék állítottak be Évikéhez. Szörnyű dolgokat éltek át. A légóhelyen, ahol tartózkodtak, együtt voltak a Lemezipar negyven-ötven nyilas munkásával, kik főmérnöküket, mert zsidó származású volt, legválogatottabb kínzásokkal végezték ki. Ezek a nyilasok feljártak az üres lakásokba, azokat kirabolták, a tulajdonosokat, ha tiltakoztak, félholtra verték, s az egész pincét brutálisan bántalmazták. Ha már itt nem volt mit rabolni, akkor mentek a szomszéd zálogházba, azt rabolták ki. Amint bejöttek az oroszok, eldobták a nyilas jelvényeiket, és másnap már vörös

7 BORHI László: Dokumentum a kisnyilasokról. *Rubicon*, 1993/1–2. A szóban forgó dokumentum levéltári adatai: National Archives and Records Administration, RG 59 Hungary 764.00 enclosure to dispatch no. 369 the American Mission in Budapest to the Secretary of State (Byrnes) 1945. october 5.
8 HALAS Lajos: *Az R-gárdától a Munkásőrségig*. Zrínyi, Bp. 1986. 94.

karszalaggal jelentek meg.”⁹ Hasonlóra enged következtetni egy másik korabeli feljegyzés. A túlmozgásos Nagy Töhötöm, aki önjelölt mediátorként próbált politikát csinálni, 1944 végén ment át a szovjet csapatokhoz tárgyalni, ahol természetesen többször egymás után is kihallgatták. Az egyik alkalommal egy magyar politikai életet bemutató dolgozat elkészítését kérték tőle. Az abban foglaltakat felidézve jegyezte meg: „A kommunistákról egyébként megírtam, hogy leendő nagy többségük még nyilaskeresztes.”¹⁰ De hasonló megállapításokat olvashatunk a korabeli pártiratokban is. Különösen is a szociáldemokraták panaszkodtak sokat (érthető módon) munkáspárti versenytársukra, a kommunista pártra. „Mi is ragaszkodhatunk úgy a jobboldali szociáldemokratákhoz, mint a kommunisták a közéjük állt nyilasokhoz. Igaz ugyan, ha egészen radikálisak akarnánk lenni, akkor mi csak [a szociáldemokrata] köztisztviselők 30%-át tarthatnánk meg”¹¹ – hangzott el a szocdemek különböző minisztériumokban tevékenykedő megbízottainak értekezletén 1946 májusában. Kicsit később, az év szeptemberében a Szociáldemokrata Párt (SZDP) Békés megyei titkára jelentette a központnak: „Nyugatról hazatért közismert nyilas agitátorok – persze ma kommunista párti funkcionáriusok – megmaradtak, míg régi szociáldemokrata harcosokat kilöktek. Szakszervezeti elnök, titkár került a B-listára, míg vagontolvajok és sikkasztók benn maradtak, mert ma a kommunista párt tagjai.”¹²

Maguk a kommunisták is foglalkoznak a kérdéssel, ahogyan azt Rákosi kapcsán említettem. Most mindössze egyetlen vezető káder aggodalmait szeretném itt megosztani. 1947. július 6-ától többnapos képzés keretében az MKP nekilátott a kommunista választási felelősök felkészítéséhez. A tréning lényege az volt, hogyan lehet még a választást megelőzően „elutálni” a nemkommunista szavazókat (a nyilvántartásba vételt akadályozni, különböző lehetetlen igazolásokat bekérni). A tréning során Zöld Sándor osztotta meg kételyeit az egyik módszerrel kapcsolatban: „A számlálólapok komplikáltsága kétélű fegyver. Az iskolázott reakciók számára nem lesz nehéz kitölteni. Ha nagyon kényesek a kérdések, egy csomó kisnyilas párttagunk kérdőívét nem fogják a reakciók kidobni? Arról tudni kell, hogy a szociáldemokraták irányt vettek a pártunkban levő kisnyilasok kilövésére.”¹³

**a nyilaskeresztes pártok
is szocializmusért
küzdöttek** ”

MARXISTÁK A NYILASOK SORAIBAN

Köztudomású tény volt, hogy a nyilaskeresztes pártok tulajdonképpen szintén a szocializmusért küzdenek. S az is kezdett világos lenni, hogy a két jelenség meglehetősen hasonló. 1936 végén *Vörös vagy barna?* címmel könyvismertető jelent meg Bajcsy-Zsilinszky Endre lapjában az orosz–zsidó származású Waldemar Gurian könyvéről. A következőket olvashatjuk ebben:

„A bolsevizmus, mint ismeretes, meg akar semmisíteni minden vallás-erkölcsöt, egyéniséget és el akarja gépiesíteni világot és életet. Bár Magyarországon nincs komoly bolsevista veszedelem, jó, ha tisztában vagyunk a bolsevizmus fenyegető veszedelmeivel. Vannak, akik a bolsevizmus előtt a másik szélsőségre menekülnek és a hitlerizmusnak esnek áldozatul. Waldemar Gurian *Bolschewismus als Weltgefahr* című munkája (megjelent a Vita Nova Verlagban Luzernben) a vörös és barna bolsevizmus közös rugóra utal. Gurian könyvében egyaránt ismerteti Lenin és Hitler államát és nem látja egyikben a másik ellenszerét.”¹⁴

9 FENYŐ Miksa: *Az elsodort ország*. Park, Bp. 2014. 529–530.

10 PETRÁS Éva: *Álarcok mögött. Nagy Töhötöm életei*. Kronosz–ÁBTL, Pécs–Bp. 2019. 62.

11 Az SZDP minisztériumi megbízottainak 1946. május 29-i értekezlete. Politikatörténeti Intézet Levéltára (a továbbiakban: PTL), 283. 27/2. Idézi: GYARMATI György: *Taposómalom taposóaknákkal. Írások a megmagyarosított államszocializmusról*. Kronosz–ÁBTL, Pécs–Bp. 2019. 126.

12 Az SZDP Békés megyei titkárának 1946. szeptember 9-i jelentése. PIL, 283. 27/169. Idézi: GYARMATI: *I.m.* 128.

13 PIL, 274. 8/25. Idézi: GYARMATI: *I.m.* 183.

14 *Szabadság*, 1936. december 6. 12.

Természetesen nemcsak a hitleri tanokra vonatkozóan került elő a hasonlóság, hanem azok hazai változatának hirdetőire, a nyilaskeresztesekre nézve is. A nyilasok ugyanis nemcsak a kommunista (marxista) szlogenekre feltűnően hasonlító, sőt sok esetben velük megegyező paneleket használtak, hanem egyes vezetőik is kifejezetten a marxizmus felől érkeztek a nyilasmozgalomba. Ez természetesen a nyilas tagság gondolkodására, szóhasználatára is hatott. Így nem is csoda, hogy egy esetben a gróf Festetics-féle nyilaspárt egyik agitátorát a csendőrök előállították, és az ott levő csendőr altiszt, aki puskatussal többször megütötte, azt mondta, hogy elege van a „bitang kommunista nyilaskeresztesekből”.¹⁵ Hasonló kiszólások, illetve a két mozgalom tagsága közötti átfedések sokszor szerepelnek a Magyar Királyi Belügyminisztérium irataiban.¹⁶

A magyar történetírásban az ezredforduló után kezdtek el megjelenni a nyilasok és a marxizmus, illetve a baloldal kapcsolatát vizsgáló írások. Jelen sorok írója 2004. október 15-én a XX. Század Intézetben a nyilaspuccs 60. évfordulóján rendezett konferencián először tárta a nyilvánosság elé részletesen Péntek István, a Szálasi-féle nyilaspárt főideológusának marxista eszmeiségét és pályafutását.¹⁷ Péntek István mellett szintén fontos ideológiai munkát végzett egy másik marxista, Málnássy Ödön, egészen addig, amíg össze nem veszett Szálasival. Mellettük harmadikként Kassai-Schallmayer Ferenc nevét kell megemlíteni mint a legfontosabb nyilassá lett marxistáét. Utóbbi az 1944. október 15. után létesülő bábkormányban „nemzetvédelmi és propagandaminiszteri” tisztséget kapott. Rajtuk kívül még számos nevet lehet sorolni. Párkányi István életútja ilyen szempontból tanulságos: 1919-ben a Katona Tanács tagja, később a kőbányai SZDP egyik irányítója. A pártból való kizárása után a Weissshaus-féle Szocialista Népmozgalom híve.¹⁸ 1937-től a Nyilaskeresztes Párt tagja, hamarosan a párt országos szervezését vezette. 1939-ben zárták ki a nyilaspártból – de nem túlzott szocializmusa miatt, hanem mert ateizmust próbált terjeszteni. A háború végén részt vett az ellenállási mozgalomban a Weissshaus-féle nemzeti kommunista frakció keretein belül. 1945 után az MKP tagja, 1952-ben „trockista tevékenységért és rémhírterjesztésért” őrizetbe vették, majd még ebben az évben, február 14-én Kistarcsára internálták, ahol betegség miatt rövidesen elhunyt.¹⁹

Maga Szálasi is érdeklődött Marx iránt. Miután első pártszervezési kísérlete nem hozott átütő sikert, 1936 októberében németországi körútra ment, melynek során megfordult Berlinben, Nürnbergben és Münchenben. Valamegyest képet alkothatott a német náci párt tevékenységéről és az ekkorra már kiépült totális állam működéséről. Hazatérése után kezdett bele a szélesebb merítésre tervezett hungarista mozgalom szervezésébe, és fordult a figyelem a munkáspárt típusú tömegpolitizálás felé, és Nemzet Akaratának Pártja névre hallgató szervezetét „mérésékeltlen antiszemita fajvédő polgári pártból átalakította erősen antiszemita, forradalmi kispolgári és proletárpárttá”.²⁰ Ettől kezdve ez határozta meg a nyilasmozgalom lényegét. Mivel Magyarországon nem volt legális kommunista tömegpárt, ezért a nyilasok kifejezetten a szociáldemokrata párt támogatóit és tagjait vették célba, őket próbálták áthúzni a saját pártjaikba. Meg kell jegyezni, hogy a szociáldemokrata párt ekkoriban olyan szempontból gyűjtőpárt volt, hogy a kommunisták közül jónéhányan ezen a párton belül legalizálták tevékenységüket, vagyis egyszerűen fedőpártnak használták, különösen is az ifjúsági csoportokban. A Magyarországi [1939-től már jelző nélküli – a Szerk.] Szociáldemokrata Párt hivatalosan ugyan beilleszkedett a Horthy-rendszerbe, valójában azonban már eleve radikálisabb párt volt, mint ahogyan a történeti emlékezetünkben él, s ez csak fokozódott az oda beszivárgó kommunisták hatására. Nem véletlen tehát, hogy a nyilasok ugyan-

15 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, BM-7-res, K-149/1939, 6. tétel (Jobboldali mozgalmak). 137.

16 Lásd bővebben: MÁTHÉ ÁRON: Zöld bolsevizmus. A kommunista diktatúra elfelejtett előképe. *Kommentár*, 2013/4.

17 Vö. MÁTHÉ ÁRON: A főideológus. *Valóság*, 2005/1.

18 UNGVÁRY Krisztián: Fekete lexikon. 43 nyilas életút. *Rubicon*, 2004/11.

19 ÁBTL, 3.1.9. – V-61558, illetve: GADANECZ Béla – GADANECZ Éva: A weissshausisták tevékenysége és üldöztetése 1945 után. *Múltunk*, 1995/3. 9.

20 PAKSA Rudolf: *Magyar nemzetiszocialisták. Az 1930-as évek új szélsőjobboldali mozgalma, pártjai, politikusai, sajtója*. Osiris–MTA BTK Történettudományi Intézet, Bp. 2013. 110.

Tags. könyv. sz.

Nyilatkozat

Alulírott kijelentem, hogy 194 hó-tól
194 hó-ig a Nyilasok Párt tagja voltam.
Belátom, hogy ez népeleles cselekedet volt és hibát követtem el. Hibámat jóvá akarom
tenni és kötelezem magam, hogy minden időmmel és teljes erőmmel a népi demokráciáért
folytatott harc szolgálatába állok. Fogadom, hogy hűséges, harcos tagja leszek a Magyar
Kommunista Párt szegedi szervezetének.
Szeged, 1945

Név:
Fogl.:
Lakás:
Munkahely:
Milyen minőségben dolgozik:

Minőség: K. Szeged

A Magyar Kommunista Párt
volt nyilasok számára kiállított
belépési nyilatkozata 1945-ben
(National Archives and Records
Administration)

ebből a körből igyekeztek toborozni. A szociáldemokrata párt egyik dokumen-
tuma szerint Budapesten egy zsidó származású üveg munkás véletlenül talál-
kozott az utcán az időközben a nyilasokhoz állt egykori szocdem elvtársával.
Amikor az üveg munkás szemrehányásokkal illette, az immár nyilas szak az
válaszolta, hogy ő „ma is forradalmárnak tartja magát, és a mai társadalmat
akarja megszüntetni”.²¹ Ez az érzésvilág elterjedté vált, így „ha valaki mondjuk
1925–26-ban a kommunista mozgalomban tevékenykedett, ettől még nyugod-
tan lehetett 1938-ban nyilas”.²²

Néha a hungarista–kommunista átjárás egészen odáig ment, hogy már
magát a nyilaspárt középvezetését is zavarni kezdte. A Szálasi-féle nyilaspárt
Pestkörnyéki Főkerületétől az egyes községvezetőknek címzett körlevél 1939
októberében a következőket is tartalmazta: „A kommunista-bolsevista agitáció
ismét felütötte a fejét [...] [a] pestkörnyéki városokban [...] egyes kommunisták
zöld ingben próbálják sorainkat megbontani.”²³ Ki kell azonban emelni, hogy
a nyilasok a baloldali munkásmozgalommal nem azért álltak szemben, mintha
a két mozgalom között elvi különbség lett volna, hanem mert *azonos pályán
mozgó vetélytársat láttak a másokban*, s ebből fakadóan „főként a tagság gon-
dolkodását leginkább meghatározó kérdésekben, így hatalomra törő politikai
cselekvésükben, és utópiát hirdető ideológiájukban hasonlóság mutatkozott,
ezért az átjárás a két politikai irányzat között mindvégig könnyű maradt.”²⁴

VÉGÍTÉLETVÁRÁS ÉS ÁLKERESZTÉNYSÉG

Bangha Béla jezsuita szerzetes, a politikai katolicizmus jelentős képviselője és
a modern értelemben vett katolikus sajtó atyja 1936-tól egészen 1940-ben be-
következett haláláig élénk sajtókampányt folytatott a nyilasokkal szemben.
A nyilas mozgalom terjedését egyenesen a „szellem bolsevizálódásának” ne-
vezte. Bangha rámutatott a német nácik és a nyilasok módszerének különbségére
is: míg Hitlerék nyíltan támadták a katolicizmust, addig „a mi kis rosenberg-
jeink [...] sunyin kötnek bele az Egyházba”.²⁵

21 Idézi: KENDE Tamás: Sürögősen és kimerítően. A nyilasok és a szociáldemokraták egymás szemében. *Beszélő*, 2009/április.
22 BORSÁNYI György: Gondolatok a Kommunisták Magyarországi Pártjának történetéről (1918–1944) *Műl-
tunk*, 1995/1. 37.
23 Idézi: KENDE: *I.m.*
24 PAKSY Zoltán: A nemzetiszocialista pártok ideológiája. *Történelmi Szemle*, 2008/4. 495.
25 Idézi: VESZPRÉMY László Bernát: Keresztsharc a nyilasok ellen. Bangha Béla nyilasellenes publicisz-
tikája, 1936–1940. *Aetas*, 2016/2. 123.

Őrségváltás –
Az Andrassy út 60.
1944-ben mint nyilas
főhadiszállás és 1946-ban,
miközben Péter Gábor,
a Politikai Rendészeti Osztály
vezetője kihallgatja
Szálasi Ferencet
(Fortepan)

Hasonló kiállítás volt Soltész István római katolikus plébánosnak a kormányközeli *Magyarország* című lapban közzétett nyílt levele. Gruber Lajos nyilas képviselő ugyanis levelet írt a plébánosnak, amelyben „templomi politizálásnak” minősítette Soltész tevékenységét, „azt, hogy én egyházi beszédemben kötelességszerűen felvilágosítottam híveimet a nyilas mozgalom igazi céljai felől”. Ezeket a következtetéseket a plébános a részére megküldött ún. országépítő program alapján vonta le, ugyanis benne volt többek között „kivenni a szülők kezéből gyermekeik nevelését, megszüntetni hitvallásos iskoláinkat, bezárni templomainkat és egy nemzeti szocialista istenhit behozatalával boldogítani a sokat szenvedett magyar hazát”. Ahogy ez az elkötelezett római katolikus pap írta, hungarista „programjukban nyíltan beszélnek a keresztény egyházak megszüntetéséről, egy új pogányság bevezetéséről, a keresztény papság

működésének teljes meggátolásáról és a vallási elfogultság kiirtásáról. Sőt Magyarország hercegprímásának egyik beszédével kapcsolatban hivatalos lapjuk nyíltan hirdeti a felekezeti oktatás, vagyis a katolikus és protestáns iskolák megszüntetésének szükségességét.” Végül Soltész megállapítja, hogy „a nyilasmozgalom nem más, mint zöldre mázolt vörös maszlag, nemzeti színbe öltöztetett, átfésült és antiszemitizmussal körített bolsevista propaganda”.²⁶ Tegyük hozzá, hogy 1939-re a kiépülő katolikus ifjúsági mozgalom, a KALOT eredményesen gátolta a nyilasok vidéki térnyerését.

Ha megvizsgáljuk a korszak fontos hitéleti és filozófiai folyóirata, a *Protestáns Szemle* 1936–44 közötti számait, figyelemre méltó a katolikus lapokhoz mérten vett apolitikusság. Egyetlen említés történik arról, hogy számos protestáns lelkész állítólag csatlakozott a nyilasokhoz, de két ízben kifejezetten negatív színekben említik őket. Az első alkalommal az 1939-es zsidótörvényt kritizálják: „Krisztus evangéliuma nem ismer fajt [...] a törvényhozók testületei elfogadták ezt a gyökerében ellentmondást tartalmazó törvényjavaslatot”.²⁷ 1940-ben igen élesen fogalmaznak a nyilasok nemzeti törvényjavaslatára kapcsán, mondván, „egyöntetű felháborodás utasította vissza országszerte a nyilasok nemzeti »törvényjavaslatát«. Nemrég az írtuk, hogy mint keresztyéneknek, mint magyar protestánsoknak nem lehet ezekhez az urakhoz semmi közünk. Álláspontunk szomorú igazolást nyert s most már mint magyarok sem tarthatunk velük semmi közösséget. [...] Az imént még »csak« a felekezeti iskolák és az egyházak politikai működése ellen hirdettek harcot, ma már az erőszakos disszimilációt és az ország belső Trianon-ját akarják végrehajtani.”²⁸ A nyilasok valóban nem árultak zsák-bamacskát, egy dokumentum szerint „csak istenhit és faji öntudat kell. Egyházunk is van: nemzetünk. Papjaink is vannak: a nemzeti szocializmus apostolai. Hitünk is van: Magyarország. Ki mer közénk éket verni: protestáns vagy katolikus pap? [...] nem valószínű, hogy a keresztyén lelkészség felénél több fog csatlakozni nemzeti istenhitünkhöz.”²⁹ Ebből is látszik, hogy a nyilasok „kereszténysége” nem volt több, mint tudatos maszlag, álca, esetleg képmutatás. De kik voltak azok, akikre a fenti zavaros egyveleg hatást gyakorolt?

**zöldre mázolt
vörös maszlag**

A NYILASOK TÁRSADALMI HÁTTERE

A zuglói nyilas pártszolgálatosok elleni monstre perben már szembeötlő kellett volna hogy legyen, hogy az elítéltek egytől egyig munkások. Mind saját társadalmi státuszukat, mind pedig családi hátterüket illetően a kommunista gyakorlatban „proletárnak” hívott csoportokhoz tartoztak – többen közülük nem is egyszerűen munkás-, hanem szegényparaszti származásúak voltak. A 19 elítélt közül négyen léptek be az MKP, a Magyar Dolgozók Pártja vagy az MSZMP valamelyikébe, és egyikük sem lépett be más pártba. Az egyes elítéltekről, illetve akkor még csak terheltekről készített vállalati jellemzéseket figyelembe véve az elítéltek közül Monostori-Michalik Gyula és Pataki Ferenc vádlott volt a legbuzgóbb „szocialista hazafi”: „Híve népi demokráciánknak, mint pártunkívüli bátran szembeszáll a helytelen nézetekkel is, politikailag jól tájékozott, pártsemináriumokon rendszeresen továbbképzzi magát.” Másikuk „annak érdekében végezte szerény munkáját, hogy az általános iskolát végzett fiatalokból marxista szellemű, hazaszerető, a szocialista társadalmat szolgáló, a munkásosztályhoz hű szakmunkásokat neveljen.” A többi jellemzést áttekintve azt a képet kapjuk, hogy ha nem is ilyen buzgalommal, de többségük nagyon szívesen vette ki a részét a szocializmus építéséből. Ötöt közülük jó munkájukért előléptettek vagy többször is kitüntettek, de rajtuk kívül a többiek is majdnem mind közmegelegedésre végezték munkájukat. Köztörvényes ügyek miatt négyen voltak büntetve. Az elítéltek közül a háború után néhányan még tovább

26 SOLTÉSZ István: Egy esperes plébános nyílt levele Gruber Lajos képviselőhöz. *Magyarország*, 1939/290. 7.

27 Jelek és magyarázatok. *Protestáns Szemle*, 1939/1. 40.

28 Jelek és magyarázatok. *Protestáns Szemle*, 1940/7. 218.

29 PIL, Jobboldali gyűjtemény, 685.f., 1/10. ó.e., 25.lap: A magyar nemzeti szocializmus országépítő programja.

Cseberből vederbe –
A nyilasok és a kommunisták
közötti folytonosság
1944/45-ben
(Fábián István, 2025)

tartották a kapcsolatot, össze is jártak családirag, s igazából nagyon is jól érezték magukat a szocialista Magyarországon.³⁰

Annak ellenére, hogy a XIV. kerületi nyilas pártszervezet erősen kötődött a kerület nagyobb ipari üzeméhez (Danuvia fegyvergyár, Telefongyár), itt első-sorban nem arra szeretnék kilyukadni, hogy a munkásság erőszakosabb lett volna más társadalmi csoportoknál. S távol álljon tőlem a „munkás” történelmi alakjának sötét színekkel festése is! Éppen ellenkezőleg: 1944-ben sem volt a munkásság egyhangúan vagy túlnyomó többségében nyilaspárti.³¹ 1956 pedig éppen azt bizonyította, hogy a munkásság önszerveződő képessége akár egy totális diktatúrával szemben is meg tud nyilvánulni. Ugyanakkor a két világháború közötti rendszer – bár jóval több önkorrekciós képességgel rendelkezett, mint ahogyan az a történelmi emlékezetben él – nem tudott a nemzeti ethosz mellett szociális *ethoszt* is teremteni. Vagyis míg a revízió magától értetődő össznemzeti cél volt, addig az I. világháború utáni újjáépítést követően a külpiaci lehetőségek és a rendszer belső logikája sem engedett teret egy szélesebb körű társadalmi mobilitásnak, és a meglévőkkel sem tudott mindenki élni, így pedig megszédítőleg hatottak a tökéletes társadalomról szóló ígéretek.

30 Lásd bővebben: MÁTHÉ ÁRON: *A zuglói nyilasok pere* 1967. Századvég, Bp. 2014.

31 Margit SZÖLLŐSI-JANZE: *Die Pfeilkreuzlerbewegung in Ungarn Historischer Kontext, Entwicklung und Herrschaft. III. Die Herrschaft der Pfeilkreuzler 1944/45.* Oldenbourg Wissenschaftsverlag, München, 1989. 408.

Ha más, Budapest belvárosához tartozó nyilas csoportokat nézünk meg, akkor tovább árnyalhatjuk a képet. A VII. kerületi pártszervezet, a Royal-ház nyilasai is a kispolgári, munkás társadalmi rétegekből érkeztek, összefüggő világkép nélkül, valamiféle szocialista meggyőződéssel, elvadult antiszemita érzésekkel. Legfontosabb mozgatórugójuk a frusztráció volt: fodrászsegéd, cukrászsegéd, szakmájában előre jutni nem képes cipész, aki ráadásul segédmunkássá csúszott vissza.³² Az általános szociális helyzettel kapcsolatban a sokoldalú (és sokarcú), akkortájt még a politikai katolicizmus aktivistájaként dolgozó Nagy Töhötöm 1941-es erdélyi útjáról szerzetestársának, a KALOT-vezető Kerkai Jenőnek írott levelében így fogalmazott: „Mozgalmunk bázisa lehet a székelység. A nyilasokra fűtyülnek. Sokkal függetlenebb fajta, semhogy ilyen badarságot be tudjanak venni. Viszont a végső nyomor miatt óriási az elkeseredés. Várnak valami nagyot, valami csodát.”³³ Sokan voltak szegények, vagy legalábbis sokan érezték magukat szegényebbnek a megérdemelnél; az ország számos részében a nyilasok és a kommunisták éppen a csodaígéssel szédítették meg rengeteg embert. Különösen is igaz volt ez az ország mélysze-génységben élő területeire, például a Viharsarokra. „Az agrárproletariátus messianizmusa már az agrárszocialista mozgalmakban is erőteljesen megmutatkozott. Magyarázata eléggé kézenfekvő. Az alig elviselhető, örömtelen életre a hagyományos egyházak válasza nem kielégítő. Magyarországon az egyházak egyértelműen a »másik oldalt«, az urak világát képviselik; az egyházi birtokok cselédjei aligha remélhetnek földosztást saját gazdáiktól, akik – mellesleg – nem tűnnek ki különösebb szociális érzékenységgel sem. Mivel azonban hinni kell valamiben, mivel nem lehet lemondani a reményről, hogy egyszer mégiscsak jobb lesz, a falusi szegénység újra és újra belekapaszkodik mindenbe, ami többé-kevésbé elfogadható módon sorsának jobbrafordulását ígéri. Ilyen volt az MSZDP, majd Mezőfi, majd a KMP (később a kaszáskeresztes, majd a nyilasmozgalom)” – olvashatjuk.³⁴ S valóban: ha megnézzük például a Böszörményi-féle kaszáskeresztes párt bázisát, akkor az a térképen figyelemreméltóan egybeesik azokkal a településekkel, ahol a II. világháború végén azonnali „proletárdiktatúrát” vezettek be a helyi kommunista vezetők.³⁵

KIK VITTÉK TOVÁBB A FOLYTONOSSÁGOT?

Böhm Vilmos 1948–49-ben írott naplójában feljegyzi, hogy „a Nemzeti Parasztpártban a nyilas kisparasztság antiszemita, kispolgári demagógiára hajlamosabb része tömörült”, ugyanakkor azt is, hogy „a Nemzeti Parasztpárt a kommunista párt álcázott parasztszervezete”.³⁶ Egyúttal arra is utalást tesz, hogy a „kisnyilasok” a kommunista pártban „helyezkedtek el”, de arra is, hogy a Kisgazdapárt „zászlója alatt kerestek menedéket” nemcsak „reakciósök”, de a nyilasok is. Bibó István hasonlóan úgy ítélte meg, hogy az egykori nyilas támogatók mintegy szétozlottak az új pártok között, és „azok a nemzeti vagy szociális indulataik és tendenciáik, melyeknél fogva annak idején a fasiszmus őket a maga utcájába, vitték őket ma egyik vagy másik párt felé” – vagyis, ezt akár úgy is érthetjük, hogy aki „szociális” indulatból volt nyilas, az inkább a baloldali pártokra szavazott. Előtte még leszögezte:

„A kisgazdapárt arra a vádra, hogy a reakció szavazataiból nőtt nagyra, azzal felel, hogy rámutat a baloldal pártok, mindenekelőtt a kommunista párt bőségesen kapott fasiszta szavazataira. Ezt könnyen bizonyítja azokkal a Pest környéki és bányavárosokkal, akik szavazataik eloszlását nézve világosan látható módon alakultak nyilas fellegrárból kommunista fellegrárrá.”³⁷

32 MÁTHÉ ÁRON: *A nyilaskereszt árnyéka. A magyarországi nemzetiszocializmus elmélete és gyakorlata.* Attraktor, Máriabesnyő, 2019. *Nyilasok a Royal-házból* című tanulmány.

33 PETRÁS: *I.m.* 41.

34 BORSÁNYI: *I.m.* 13.

35 MÁTHÉ ÁRON: *Vörös karszalag. Ideiglenes karhatalmi osztagok 1944–1945-ben.* Jaffa, Bp. 2020. A „prolidikis” irányzat hívei. akik vörösebbek voltak a kelleténél című fejezet.

36 BÖHM VILMOS: *Másodszor emigrációban.* Progresszió, Bp. 1990. 29., 135.

37 BIBÓ ISTVÁN: A koalíció egyensúlya és az önkormányzati választások. *Válasz*, 1946/2. 109.

hungarista–kommunista kontinuitás

Kétségtelen, hogy az 1939-es és az 1945-ös választásokat az eltérő választási szisztéma miatt nem igazán lehet összehasonlítani.³⁸ De az is kétségtelen, hogy a nyilas-kommunista átfedés a kortársak számára köztudomású tény volt. Sőt, a fentiek alapján Böhm és Bibó a lényegyet tekintve egy platformra került magával Szálasi Ferencsel, aki börtönnaplójában ezt írta: „Meggyőződése, hogy a választásoknál a Hungarista Mozgalom tagjai és a vele rokonszenvezők óriási tömege ugyancsak részt vett. És pedig a parasztságunk és a középosztályunk hatalmas többsége a kisgazdapártban, munkásaink és szegény testvéreink tömege a marxista pártokat duzzasztotta fel.”³⁹

A „szegény testvérek” – ez az a csoport, amely elsősorban a folytonosságot képviseli. „A tisztas szegénység lehet jó nevelőiskola, takarékosagra és együttérzésre készítető, közösségteremtő erő, de lehet meghunyászkodásra és lopásra ingerlő, elvadító kényszer is” – írta Csurka István.⁴⁰ Kétségtelen, hogy a nyilasokhoz számosan csatlakoztak, akik a szegénységükből közösségteremtő erőt kovácsoltak, de nem az ő hangjuk érvényesült a bolsevikokhoz hasonló „félértelmiségi banditák” (Paul Johnson) által keltett, szómágián alapuló hangzavar közepette, különösen nem a németek által levezényelt hatalomátvétel után. Kovarcz Emil, a nyilasok egyik legerőszakosabb képviselője utólag tisztán megfogalmazta: „Mert lehetetlenség is, hogy szegény, javarészt munkásokból, vagy legalábbis szegény osztályból származó emberek elhagyott lakásokon vagyonokat leltározzanak. Nagyon jól tudom és tudtam akkor is, hogy ebből csak a teljes züllés származhatik, mert aki arany között turkálhat, amit talán életében nem is látott, annak előbb-utóbb az első gyűrű a zsebében marad és az attól kezdve rabló lesz.”⁴¹ Kovarcz Budapesten tartózkodott, de vidéken sem volt más a helyzet: „Hogy mit végeznek ezek a derék testvérek, ez borzasztó. Az, hogy rabolnak, bomlasztanak, még csak hagyján, de hogy embereket agyonlőnek csupán azért, mert a háborút »már« unja és hazajött eltávozásra [...] Az üzletek kiárúsítását a párt ellenőrzi. Rengeteg visszaélést követnek el. Csak a párt engedélyezésével lehet

vásárolni. Feleségem panaszkodik, hogy az élelmiszerüzlet elől egy pártszolgálatos elzavarta azzal, hogy a maga ura nem nyilas.”⁴²

Azonban szó sincs semmiféle „szegényellenességről”, mint ahogyan a munkásság sem tehető meg bűnbaknak pusztán azért, mert a „munkásmozgalom” rosszul hangzó értelmet is nyert a 20. század folyamán. Ennek alátámasztására szolgál a Márai háborús naplójában feljegyzett jelenet, amikor egyik vacsoravendége – ki sem „szegény”, sem munkás nem volt – a következő kijelentést tette: „Nem vagyok tehetséges, és ezért van szükségem a nemzetiszocializmusra. [...] Most rólunk van szó, a tehetségtelenekről. Ez a mi időnk.”⁴³

A TOTALITÁRIUS SZEMÉLYISÉG SZÍNRE LÉPÉSE

1939 májusában a nyilasok egyik konspiratív szervezkedésének tagjai ellen folytatott büntetőeljáráásban az ügyész a következőket mondta: „Ez a szervezkedés nagy hasonlóságot mutat a kommunista mozgalommal. A különbség csak az, hogy a baloldaliak finnyásabbak abban, hogy kiket választanak ki maguknak, míg ebben a mozgalomban szerepelnek paralitikusok, süketek és mindenféle ütődöttek, akiknek politikai egyénisége az imbecilitás határán mozog.”⁴⁴ Ha már szó esett Kovarcz Emilről, akkor érdemes az általa vezetett „Vasúti Front” szervezkedésének ügyében az 1941 januárjában tartott vádbeszédben elhangzottak idézni: „Egy ízben [1919-ben] már alkalmunk volt

38 IGNÁZ Károly: Politikai és választói magatartás 1939-ben és 1945-ben – a nyilas–kommunista folytonosság mítosza. *Múltunk*, 2016/1. 37.

39 A Szálasi-per. szerk. KARSAI Elek – KARSAI László, Reform, Bp. 1988. 17.

40 CSURKA István: A karácsony összefüggései. *Magyar Fórum*, 1996. december 26. 2.

41 Idézi: KARSAI László: Szálasi Ferenc. *Politikai életrajz*. Balassi, Bp. 2016. 331.

42 BAKONYI Péter: Csány József „nyilas számonkérő” naplója. Archivnet, 2021/6.

43 MÁRAI Sándor: Föld, föld!... Helikon, Bp. 2006. 12.

44 Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb. Dr. Sombor-Schweinitzer József feljegyzése a szélsőjobboldali mozgalmakról, 1932–1943. szerk. Kovács Tamás, Gondolat, Bp. 2009. 79.

Ezek ugyanazok –
Az „Átöltözés” termének
forgó, nyilas-ávós
egyenruhás installációja
a Terror Háza Múzeumban
(*Terror Háza Múzeum*)

látni, miképpen kerülnek ki az ismeretlenség homályából a fényes eszűnek, nagyszerűnek, mindenhez értőnek kikiáltott vezérek. Ezek a vezérek, akik a rendes, békés viszonyok között érvényesülni nem tudtak, és azért nem tudtak, mert tulajdonképpen semmihez sem értettek. Ezek gyűlölnek azt a társadalmat, amely nem biztosít megfelelő helyet féktelen ambíciójuknak.”⁴⁵ Szálasi egy írásában megkülönbözteti a munkást a marxizmusra fogékony proletártól, aki valójában nem igazi szocialista, hanem engedelmes, felelőtlen eszköz a „zsidó, plutokrata akasztófarend” szolgálatában.⁴⁶ De vajon Szálasi nyilasai akkor mik voltak? Szegénység, frusztráció, a kollektíven másban keresett társadalmi ösbűn, utópisztikus ígéretek, zavaros szómágia, általános gyűlölség a világgal szemben, a hatalomra való monomániás, akarnok törekvés – mindezeknek a fentiekben részletezett gyűlésegye volt képes mozgósítani a totalitárius személyiséggé váló embereket s így adni az országot végképpen a németek kezére. ■

⁴⁵ Uo. 104.

⁴⁶ Idézi: SZÖLLŐSI-JANZE: *I.m.* 238.